

Ковалів М. В.

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-9730-8401>*

УМОВИ ПРАВОМІРНОГО ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ПРИВАТНИМ ВИКОНАВЦЕМ ЗА БОРЖНИКА

**JEL Classification: K 19.
SECTION "LAW": Право**

Анотація. У статті розглянуто умови правомірного виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у процесі виконання судового рішення виконавцем за боржника на стадії виконавчого провадження. Предметом дослідження є цивільне, цивільне процесуальне законодавство, законодавство про виконавче провадження, а також доктринальні джерела. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, моделювання, порівняння та аналогія, формально-логічний) та приватно-наукові методи (історико-правовий, формально-юридичний, метод правового моделювання). Під виконанням судового рішення виконавцем за боржника необхідно розуміти вчинення певних дій, зазначених у виконавчому документі, самим виконавцем або залученою ним третьою особою з покладанням витрат на боржника в умовах ухилення останнього від самостійного виконання у разі, якщо, виходячи з характеру вчиненої дії, воно об'єктивно може бути здійснено без особистої участі боржника. Виконання судового рішення виконавцем за боржника дозволило б підвищити ефективність виконавчого провадження за рахунок створення додаткового способу фактичного виконання вимог до боржника, що містяться у виконавчих документах. Чинне законодавство однак не дає однозначних вказівок на те, в якому порядку може виконуватися судові рішення виконавцем за боржника. Таке виконання здебільшого не врегульоване процесуальним законодавством, часто відбувається в обхід процедури примусового виконання. Тому виникають протиріччя та спірні ситуації щодо виконання судового рішення виконавцем за боржника. Виконання виконавцем судового рішення за боржника без звернення до процедури примусового виконання охоплюється низкою публічно-правових інститутів матеріального права.

Ключові слова: виконавчий документ, приватний виконавець, примусове виконання судових рішень, виконавче провадження, стягувач, боржник, звернення стягнення.

Abstract. The article examines the conditions for legal execution of a court decision by a private executor for a debtor. The object of the research is the social relations formed in the process of execution of the court decision by the executor for the debtor at the stage of enforcement proceedings. The subject of the research is civil, civil procedural legislation, legislation on executive proceedings, as well as doctrinal sources. The methodological basis of the research is general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, modeling, comparison and analogy, formal-logical) and private scientific methods (historical-legal, formal-legal, method of legal modeling). Execution of a court decision by the executor for the debtor

must be understood as the execution of certain actions specified in the execution document by the executor himself or by a third party involved by him with the imposition of costs on the debtor in the event that the latter avoids self-execution if, based on the nature of the action taken, it The objective can be carried out without the personal participation of the debtor. Execution of the court decision by the executor for the debtor would increase the effectiveness of enforcement proceedings by creating an additional method of actually fulfilling the requirements to the debtor contained in the enforcement documents. The current legislation, however, does not give unambiguous instructions on the procedure by which the court decision can be executed by the executor for the debtor. Such enforcement is mostly not regulated by procedural legislation, often bypassing the enforcement procedure. Therefore, there are contradictions and controversial situations regarding the execution of the court decision by the executor for the debtor. A number of public legal institutions of substantive law covers execution by the executor of a court decision for the debtor without resorting to the enforcement procedure.

Keywords: enforcement document, private executor, enforcement of court decisions, enforcement proceedings, debt collector, debtor, foreclosure.

Вступ

Вирішення судом спору, і набрання законної сили судового рішення не завжди тягнуть за собою відновлення порушеного права. Навіть ідеальний судовий механізм захисту цивільних прав буде недостатньо ефективним без процедури примусової реалізації. За офіційною статистикою показник виконання за всіма категоріями виконавчих проваджень, порушених виходячи з судових актів, становить близько 50% [1]. Але це показник із виробництва майнового характеру. Ще складніша ситуація з ефективністю виконання вимог до боржника про вчинення певних дій. За окремими видами виконавчих проваджень зазначеної категорії відсоток фактичного виконання в середньому становить лише 20% [1]. Насправді безліч рішень судів, містять вимоги до боржника про скоєння певних дій, тривалий час не виконуються. Часто термін невиконання таких судових рішень сягає 2–3 років із набрання чинності. Вирішенням проблеми здійсненості вимог судових актів про вчинення певних дій могло б стати розширення можливостей їх здійснення приватним виконавцем за боржника на стадії виконавчого провадження.

Умови правомірного виконання судового рішення приватним виконавцем розглядались у роботах: С. С. Бичкової, О. Б. Верби, Д. Я. Малешина, Н. А. Сергієнко, О. С. Снідевича, С. Я. Фурси, С. В. Щербак, В. М. Притуляка та інших вчених. Чинне законодавство не дає однозначних вказівок на те, в якому порядку може виконуватись судове рішення приватним виконавцем за боржника.

Мета статті – дослідження умов правомірного виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника.

Результати дослідження

Національна економічна стратегія на період до 2030 року передбачає підвищення ефективності виконання судових рішень цивільно-правового характеру, що сприятиме посиленню впливу судової системи на економіку [2]. Стягувач може виконувати за боржника лише судові рішення, які містять вимоги до боржника щодо вчинення певних дій. Якщо в силу судового рішення на боржнику лежить зобов'язання про вчинення певних дій, яке підпадає під умови застосування положень Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) та не потребує особистої участі боржника та боржник його не виконує, то відповідно до ст. 528 «Виконання обов'язку боржника іншою особою» ЦК України стягувач може виконати зобов'язання боржника, що міститься в судовому рішенні, самостійно, або доручити виконання третім особам та згодом стягнути з боржника понесені витрати [3]. Тобто реалізується превентивна функція права. Якщо правове регулювання у функціональному значенні – це орієнтир для суб'єктів права на нормативні приписи у межах правовідносин, а діяльність щодо

здійснення регулятивної функції має епізодичний корекційний характер, то на підставі цього підходу можна мовити про чинники, що визначають виникнення превентивного регулювання [4, с. 42].

Вступаючи в цивільно-правові відносини та укладаючи договір виконання робіт чи надання послуг, кредитор виходячи з ст. 528 ЦК України у разі невиконання боржником зобов'язань має суб'єктивне право на реалізацію міри цивільно-правової відповідальності стосовно боржника у вигляді самостійного виконання таких зобов'язань за рахунок боржника. Для реалізації зазначеної міри цивільно-правової відповідальності кредитор не зобов'язаний звертатися до суду за підтвердженням правовідносин, що склалися між ним і боржником.

Передбачена у ст. 528 ЦК України міра цивільно-правової відповідальності здатна успішно забезпечувати перехід від невиконання зобов'язання в натурі до грошового зобов'язання на стадії розвитку цивільно-правових відносин до звернення за судовим захистом. Після набрання законної сили підсумкового судового акту спірність матеріальних правовідносин між кредитором і боржником знімається.

Надаючи кредитору право використання міри цивільно-правової відповідальності, що розглядається, до звернення до суду, відсутні розумні підстави забороняти кредитору використовувати такий захід після звернення до судової процедури захисту, в ході якої його права з матеріальних правовідносин отримали підтвердження з боку держави, але не були відновлені в ході процедури примусового виконання. Використання одного способу захисту права, що не спричинило реальне відновлення порушеного права, не повинно бути підставою для позбавлення суб'єкта можливості використання інших засобів захисту цивільних прав.

Виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника з урахуванням ст. 528 ЦК України не передбачає жодного насильства стосовно особи боржника та стосовно його майна.

Єдиною умовою правомірності такого виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника буде дотримання приватним виконавцем загальних правил сумлінності та розумності при здійсненні прав та неприпустимості зловживання правом, сформульованих у ст. 13 «Межі здійснення цивільних прав» ЦК України.

Наприклад, якщо при ухиленні боржника від виконання ремонтних робіт на виконання судового рішення, стягувач найме для виконання невиконаних боржником робіт підрядника, вартість послуг якого багаторазово перевищує вартість послуг боржника, в даному випадку, ймовірно, можна буде говорити про зловживання приватним виконавцем правом на виконання судового рішення за боржника всупереч вимогам ст. 13 ЦК України.

Складніше ситуація з виконанням судового рішення приватним виконавцем за боржника, яке передбачає вчинення дій, пов'язаних зі знищенням чи іншим впливом на майно боржника. Таке виконання не підпадатиме під зазначені у ст. 528 ЦК України умови її застосування, проте вважаємо, що таке виконання судового рішення приватним виконавцем або за його дорученням третьою особою за боржника у разі його ухилення від виконання можливе, але на підставі загальних норм про самозахист права (ст. 16 «Захист цивільних прав та інтересів судом», ст. 19 «Самозахист цивільних прав» ЦК України).

У цьому випадку не можемо погодитися зі сформульованими цивілістичною доктриною обмеженнями впливу на майно правопорушника при самозахисті виключно випадками необхідної оборони та крайньої необхідності з підстав.

По-перше, чинне цивільне законодавство не встановлює обмежень використання самозахисту на відновлення права у вигляді на майно правопорушника.

По-друге, застосування категорії необхідної оборони до випадків виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника у принципі виключено, оскільки невиконання боржником судового рішення є неправомірною бездіяльністю і передбачає активного вторгнення в правову сферу стягувача.

По-третє, використання категорії крайньої необхідності для випадків виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника вимагало б визнання допустимості виконання судового

рішення приватним виконавцем за боржника, лише в тому випадку, якщо невиконання судового рішення створює суспільну небезпеку, тягне за собою загрозу життю та здоров'ю громадян, навколишньому природному середовищу.

А. Ткачук зазначає, що охоронне суб'єктивне право особи, або право на захист, що одне й те саме, набуває або форми права на позов (вимогу), або форми охоронного права на вчинення односторонньої дії. Однак, якою б формою право на захист не виступало, воно завжди фігурує як вид самостійного суб'єктивного права і не є складовою або особливою стадією розвитку регулятивного суб'єктивного цивільного права [5, с. 268].

Інші судові рішення, невиконання яких не несе безпосередню суспільну небезпеку, за такою логікою слід визнати неприпустимими до виконання приватним виконавцем за боржника. Але це означало, що різні судові рішення мають різний рівень реалізації, і розмивало сутність чинності судового рішення.

До аналогічних наслідків призводило б визнання правомірним у контексті самозахисту лише виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника, що передбачає одночасно вплив стягувача з його власного майна та майна боржника, що перебуває в його законному володінні.

Вважаємо, що обмеження умов впливу на майно іншої особи виключно необхідною обороною та крайньою необхідністю є адекватним для позасудового захисту права, але виглядає надмірним для застосування стосовно стягувача, який у правовідносинах з боржником реалізує своє право, попередньо підтверджене судом.

Виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника на підставі загальних норм про самозахист, що передбачає вплив на майно боржника, для визнання його правомірним вимагає від стягувача дотримання низки додаткових обмежень та умов.

Окрім необхідності дотримання закріплених у ст. 13 ЦК України загальних правил сумлінності та розумності при здійсненні прав і неприпустимості зловживання правом стягувач при розглянутому виконанні судового рішення за боржника повинен дотримуватись встановлених у ст. 19 ЦК України умов допустимості самозахисту, згідно з якими способи самозахисту мають бути: пропорційними до порушення; не виходити за межі дій, необхідних для припинення порушення [6].

Додаткові критерії правомірності самозахисту сформульовані в аналізі практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України Верховного Суду, де зазначено, що самозахист не може бути визнаний правомірним, якщо він явно не відповідає способу та характеру порушення та заподіяна шкода є більш значима, ніж попереджена [7].

Якщо за рішенням суду боржник зобов'язаний демонтувати та пересунути належну йому огорожу, то демонтаж та пересування огорожі приватним виконавцем у разі ухилення боржника від виконання передбачатиме як умови допустимості самозахисту.

Однак якщо з метою спонукання боржника до демонтажу огорожі стягувач вилучає у боржника інше майно або після демонтажу огорожі цілеспрямовано знищує його елементи, таке виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника буде неправомірним.

Неправомірність дій стягувача буде зумовлена тим, що в першому випадку його дії виходитимуть за межі дій, необхідних для припинення порушення, самозахист явно не відповідатиме способу та характеру порушення, а в другому заподіяна знищенням майна боржника шкода буде більш значною, ніж запобігання.

У другому випадку дії стягувача за цілеспрямованим знищенням майна боржника підпадатимуть під зазначене у ст. 13 «Межі здійснення цивільних прав» ЦК України зловживання правом у вигляді здійснення права з наміром заподіяти шкоду іншій особі. Дотримання встановлених у ст. 19 ЦК України умов допустимості самозахисту та сформульованих Верховним Судом додаткових критеріїв правомірності самозахисту є необхідним для визнання правомірності виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника на підставі загальних норм про самозахист права.

Виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника на підставі статей 16, 19 ч. 528 ЦК України за дотримання сформульованих умов правомірності незважаючи на відсутність у Законі України «Про виконавче провадження» прямого закріплення можливості такого виконання, не повинна руйнуватися чинними нормами кримінального та адміністративного законодавства, які передбачають як основний об'єкт самоуправства порушення встановленого законом порядку здійснення права, не передбачають насильства як утворюючої ознаки самоуправства або як обов'язковий елемент самоуправства як адміністративного правопорушення [8].

При виконанні судового рішення приватним виконавцем за боржника в обхід передбаченої Законом України «Про виконавче провадження» процедури примусового виконання неможливо говорити про безумовне порушення встановленого законом порядку здійснення права, оскільки в даному випадку дії стягувача укладатимуться у встановлений законодавством порядок здійснення права, лише встановленого не в нормах Закону України «Про виконавче провадження», а в нормах цивільного законодавства.

Сьогодні заборона виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника, в тому числі щодо впливу на майно боржника, не відповідає сучасним соціально-економічним реаліям і нинішньому стану розвитку законодавства, коли на рівні Конституції України закріплено право кожного на захист прав і свобод усіма способами, не забороненими законом, а цивільним законодавством допускається самозахист цивільних прав [9]. Сучасному стану законодавства відповідає лише державна монополія застосування насильства над особою.

В умовах відсутності державної монополії на захист прав поняття насильство не повинно тлумачитися розширено і включати «насильство» над майном. Оскільки монополія на насильство над особою має зберігатися тільки за державою, то дії, що здійснюються приватним виконавцем, при виконанні судового рішення за боржника не можуть бути пов'язані з психічним або фізичним насильством щодо особи боржника.

З цієї причини стягувач не може виконувати за боржника судові рішення, хоч і містять вимоги до боржника про вчинення певних дій, проте які не можуть бути вчинені без особистої участі боржника.

Примусове виконання судових рішень, що містять вимоги до боржника про вчинення дій, які вимагають особисту участь боржника, можливе лише органами примусового виконання. Виконання судового рішення за боржника не суперечить чинним у виконавчому провадженні принципам.

Зокрема виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника укладається в принцип рівності учасників виконавчого провадження, оскільки, як неодноразово наголошував Конституційний Суд, у виконавчому провадженні принцип рівності його учасників розуміється з урахуванням необхідності обмеження майнових прав боржника [10].

Поряд із обмежувальною дією принципу рівності сторін у виконавчому провадженні відповідно до правових позицій Конституційного Суду України у виконавчому провадженні діє принцип переважного захисту інтересів кредитора (стягувача). Відмова стягувачу у виконанні судового рішення за несправного боржника у випадках, які ми розглядаємо, порушував би баланс інтересів стягувача і боржника у виконавчому провадженні, оскільки можливості стягувача по досягненню фактичного виконання могли б бути заблоковані несумлінними діями з боку боржника. Єдиним аргументом на користь заборони стягувачу виконувати судові рішення за боржника, що ухиляється від виконання, у тому числі здійснюючи вплив на майно такого боржника, залишається закріплення даних функцій у виконавчому провадженні за органами примусового виконання.

Однак, на наш погляд, кінцеве завдання виконавчого провадження у вигляді правильного та своєчасного виконання рішення суду, яке виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника за дотримання сформульованих нами умов могло б забезпечити більш значущою цінністю порівняно з формальним розподілом функцій у виконавчому провадженні.

Виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника за умови дотримання умов правомірності такого виконання є допустимим, але через відсутність регламентації такого виконання

у процесуальному законодавстві здійснюється у примусовому виконанні відповідно форми щодо Закону України «Про виконавче провадження». Норми права, які регулюють взаємовідносини суб'єктів, забезпечуються певними заходами впливу, тобто норми вказують на заходи, що застосовуються у певних випадках. Правова міра в разі реалізації персоніфікована, тобто має конкретного адресата. Її здійснення пов'язане з винесенням правозастосовного акту, в якому персоніфікуються закріплені в нормах права загальні права та обов'язки. За змістом правова міра полягає у певній дії, що впливає з суб'єктивних прав і обов'язків, спрямованій на досягнення результату, передбаченого нормою права [11, с. 29].

Сформульований порядок виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника не є єдиним поширеним у правозастосовчій практиці прикладом альтернативи стосовно встановленого Законом України «Про виконавче провадження» порядку примусового виконання.

Висновки

Примусове виконання судового рішення, що містить вимоги до боржника про вчинення дій, які можуть бути вчинені без особистої участі боржника, на сьогодні допустимо приватним виконавцем (або за його дорученням третьою особою) за боржника та за його рахунок на підставі положень ст. 16, 19 або 528 ЦК України без звернення за примусовим виконанням до служби судових приставів.

Необхідними умовами правомірності такого виконання судового рішення приватним виконавцем за боржника будуть: відсутність насильства стосовно особи боржника; дотримання загальних правил сумлінності та розумності та неприпустимості зловживання правом, сформульованих у Цивільному кодексі України; дотримання встановлених критеріїв допустимості самозахисту цивільних прав.

Список використаних джерел

1. Статистика успішності виконання судових рішень. URL. <https://justlictors.com.ua/uk/statystyka-uspishnosti-vykonannya-sudovykh-rishen/>
2. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 Р. № 179. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>
3. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Єсімов С. С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 40-47.
5. Ткачук А. В. Підходи до розуміння самозахисту як способу захисту цивільних прав. *Нове українське право*. 2022. Випуск 2. С. 264-269.
6. Погрібний С. О. Тема: Визначення способу захисту цивільних прав та інтересів. Верховний Суд. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_Pogribnyi_sposib_zahistu.pdf
7. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України. Верховний Суд України лист 01.04.2014 р. Ліга Закон. URL. <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00073>
8. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Виконання рішення суду. Конституційний Суд України. URL. <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/556-vykonannya-rishen-sudu>
11. Бортник Н. П., Єсімов С. С. Правова регламентація заходів адміністративно-процесуального примусу *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 28-34.